CZU: 343.82(478):341.231.14 **http://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_07**

CLASIFICATOR LEGAL DE PENITENCIARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA. PROBLEME ȘI SOLUȚII DE DREPTURILE OMULUI

Oleg PANTEA
Universitatea de Stat din Moldova

În lucrare este prezentată analiza juridică a câmpurilor legale de categorizare a penitenciarelor în Republica Moldova, corelată cu principiile individualizării pedepsei închisorii, alături de alte principii fundamentale. Aflarea în detenție trebuie să-și îndeplinească scopul pentru care a fost plasată persoana – siguranța socială și reinserția în comunitate. Realizarea acestui scop poate fi asigurată doar prin crearea și organizarea unui mecanism individualizat per persoană deținută.

Un loc aparte în lucrare a fost dedicat lacunelor de lege, cu privire la categoriile de penitenciare și tipurile de penitenciare, identificarea conceptelor „categorie” și „tip” în sensul legii execuțional-penale.

Totodată, au fost evidențiate problemele apărute în legătură cu stabilirea tipului de penitenciar de către instanța de judecată și posibilitatea atribuirii acestei competențe exclusiv sistemului administrației penitenciare.

Cuvinte-cheie: *penitenciar, categorie, tip, reinserție, individualizare, planificarea pedepsei, deținut, liberarea din detenție.*

LEGAL CLASSIFIER OF PENITENTIARIES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA. HUMAN RIGHTS PROBLEMS AND SOLUTIONS

This research presents an analysis of the legal fields of categorization of penitentiaries in the Republic of Moldova, correlated with the principle of individualization of punishment and other fundamental principles. Detention must fulfill the purpose for which the person was placed in a penitentiary – social security and reintegration into community. The achievement of this goal can be ensured only by creating and organizing an individualized mechanism for each detained person.

A special place in this paper was dedicated to the law gaps regarding the categories and types of penitentiaries, as well as the identification of the concepts of „category” and „type” in terms of the criminal-executive law.

At the same time, there were highlighted the problems arising in connection with establishing the type of penitentiary by the court and the possibility of assigning this competence exclusively to the penitentiary administration system.

Keywords: *penitentiary, category, type, reintegration, individualization, punishment planning, detainee, release from detention.*

În ultimii ani tema locurilor privative de libertate în Republica Moldova a revenit în atenția publicului larg în urma condițiilor precare de detenție, a relelor tratamente, a decredibilizării sistemului justiției execuționale, dar și a Hotărârilor CEDO în care Republica Moldova a fost condamnată pentru încălcarea art. 3 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului. Însă adevărata nevoie în societate adesea rămâne ascunsă sub „plapuma” ignoranței, atenția fiind îndreptată către factori conjuncturali, fără a susține o cauză legitimă și absolut necesară astăzi.

Mai mult de 20 de ani se tot scrie/vorbește despre nevoia unui alt Penitenciar nr.13 (renumita și istovita clădire de pe str. Bernardazzi, mun. Chișinău), care să corespundă exigențelor elementare de condiții umane pentru deținerea persoanelor, iar de șapte ani nu se izbutește a pune prima piatră de temelie a unui nou penitenciar.

Volens nolens, închisorile sunt un subiect tabu, sunt privite ca fiind ceva din afara societății. Este o abordare simplistă, ce își are izvorul într-o mentalitate, cu regret, depășită. Or, oamenii care sunt angajați să lucreze în închisori (ofițeri, gardieni) fac parte din societate, la fel ca și cei care își execută pedepsele și ultimii, într-o zi, vor reveni de după gratii printre membrii societății. Stigmatizarea nici pe departe nu repre-

zintă un „colac de salvare”, ba dimpotrivă stimulează pe cei care au intrat în conflict cu legea să își repete faptele ilicite și în forme poate mult mai grave.

Revenind la tema cercetării: ce este închisoarea? Cunoscută și sub denumirea de penitenciar, închisoarea este o instituție unde, cei aflați în conflict cu legea penală sunt trimiși pentru a se preîntâmpina săvârșirea de noi infracțiuni și pentru a se realiza reinserția socială. Oamenii plasați în închisoare se numesc deținuți sau condamnați.

În temeiul art. 72 Cod penal al Republicii Moldova [1, art. 72], pedeapsa cu închisoare se execută în următoarele categorii de penitenciare:

a) de tip deschis;

b) de tip semiînchis;

c) de tip închis.

În penitenciare de tip deschis execută pedeapsa persoanele condamnate la închisoare pentru infracţiuni săvârşite din imprudenţă.

În penitenciare de tip semiînchis execută pedeapsa persoanele condamnate la închisoare pentru infracţiuni uşoare, mai puţin grave şi grave, săvârşite cu intenţie.

În penitenciare de tip închis execută pedeapsa persoanele condamnate la închisoare pentru infracţiuni deosebit de grave şi excepţional de grave.

Persoanele care nu au atins vârsta de 18 ani execută pedeapsa cu închisoare în centrele de detenţie pentru minori şi tineri, ţinându-se cont de personalitatea condamnatului, antecedentele penale şi gradul prejudiciabil al infracţiunii săvârşite.

Femeile condamnate execută pedeapsa închisorii în penitenciare pentru femei.

În același sens, Codul de executare al Republicii Moldova [2, art. 197], la art. 197, reliefează aceleași prevederi, adăugând elementul de categorizare după criteriile: gen și vârstă (femei și copii). Astfel, persoanele condamnate care nu au ajuns la majorat execută pedeapsa în centre de detenţie pentru minori şi tineri sau în sectoare separate ale penitenciarelor nespecializate, cu asigurarea pentru ei a condiţiilor penitenciarului pentru minori. Iar femeile condamnate execută pedeapsa în penitenciare pentru femei sau în sectoare separate ale penitenciarelor nespecializate, cu asigurarea pentru ele a condiţiilor penitenciarului pentru femei. Persoanele de sex feminin condamnate care nu au ajuns la majorat execută pedeapsa în penitenciare pentru femei, cu asigurarea pentru ele a condiţiilor centrului de detenţie pentru minori şi tineri.

Legea nr. 300 cu privire la sistemul administrației penitenciare din 21.12.2017, în art. 11 al. (2) menționează despre instituțiile penitenciare:

- penitenciarele de tip deschis;
- penitenciarele de tip semiînchis;
- penitenciarele de tip închis;
- centrele de detenţie pentru minori şi tineri;
- penitenciarele pentru femei;
- casele de arest;
- spitalele penitenciare.

Analizând toate trei acte normative, observăm că legiuitorul operează cu noțiunile distincte de „categorii de penitenciare” și „tipuri de penitenciare”. În pofida faptului că, aparent ele ar putea fi abordate ca sinonime, totuși există diferențe conceptuale semnificative, ba mai mult, o integrare a noțiunii de „tip de penitenciar” în noțiunea mai largă „categorie de penitenciar”.

„Categoria” reprezintă o noțiune fundamentală și de maximă generalitate, care exprimă proprietățile și relațiile esențiale și generale ale obiectelor și fenomenelor realității, iar „tipul” este forma căreia îi corespunde un anumit grup de obiecte sau de fenomene. Prin urmare, în sensul prezentei legi execuțional-penale, categoriile de penitenciare includ: tipurile de penitenciare, în funcție de gradul de siguranță, și penitenciarele specializate (femei, minori).

La rândul său, Statutul executării pedepsei de către condamnați [3, secț. 3] a dedicat Secțiunea a 3-a „Clasificării penitenciarelor și repartiției deținuților”, relevând o structurare a acestora cu trimitere la art. 72 Cod penal, pct. 9: „Pedeapsa închisorii şi detenţiunii pe viaţă stabilită prin hotărârea instanţei de judecată se

execută, în condiţiile prevăzute de art. 72 din Codul penal, în penitenciare de tip deschis, semiînchis, închis, penitenciare pentru minori şi penitenciare pentru femei, iar în caz de necesitate, pentru perioada acordării asistenţei medicale specializate de staţionar, şi în spitale penitenciare. Deţinerea preveniţilor se efectuează în izolatoarele de urmărire penală”.

În aceeași conjunctură, ordinul ministrului Justiției nr. 150 din 10.06.2022 privind stabilirea tipurilor de penitenciare, sectoarelor de detenție create în cadrul acestora și capacității de deținere pentru fiecare instituție [4, pct. 1 et. all], identifică noțiunea nouă de „tipul de bază al instituțiilor penitenciare”, punând accentul pe forma exactă de executare a pedepsei căreia îi aparține penitenciarul. De exemplu, pct. 1 la ordin: Penitenciarul nr. 1-Taraclia – penitenciar de tip închis, pentru detenția condamnaților majori de sex masculin, creându-se suplimentar: izolator de urmărire penală și sector de tip semiînchis pentru deținerea condamnaților de sex masculin.

Înțelegem rațiunea autorilor acestui ordin, care scoate în evidență un principiu fundamental la executarea pedepsei închisorii – individualizarea – în funcție de infracțiunea săvârșită, evaluarea psiho-socială, nevoile persoanei, programul individual și, nu în ultimul rând, necesitatea sistemului administrației penitenciare de a-și gestiona cât mai eficient cheltuielile de deținere și transportare dintr-un penitenciar în altul, la solicitarea instanței de judecată sau organului de urmărire penală. Crearea sectorului izolator de urmărire penală în Penitenciarul nr. 1-Taraclia optimizează resursele necesare pentru transportarea deținuților de la Taraclia la Cahul, unde, până nu demult, era unicul izolator de urmărire penală amplasat în zona de sud a republicii. Acest ordin încearcă să mai elimine o lacună gravă în legea penală și execuțional-penală din Republica Moldova și anume, repartizarea deținuților în funcție de tipul de penitenciar de către instanța de judecată, ceea ce reprezintă o eroare gravă cu referință la principiul individualizării executării pedepsei. Dar la acest aspect vom reveni ulterior.

Apoi, modelul și structura legală a instituțiilor penitenciare pare a fi una destul de complicată și considerăm că ar putea fi simplificată și ajustată la nevoile sistemului. De aceea, la elaborarea și armonizarea legislației penale și execuțional-penale ar fi bine să se consulte și să se țină cont de părerea specialiștilor din sistemul administrației penitenciare, care zilnic se confruntă cu procese de punere în executare a pedepsei închisorii.

În acest sens, propunerea noastră este să eliminăm din legislație clasificarea penitenciarelor după tipuri și să rămână la latitudinea Administrației Naționale a Penitenciarelor și a Ministerului Justiției această prerogativă. Art. 72 din Codul penal și art. 197 din Codul de executare ar trebui modificate după următorul conținut:

1. „Pedeapsa cu închisoarea se execută în instituțiile penitenciare, care se înființează prin Hotărâre de Guvern.

2. În cadrul penitenciarelor pot fi create secții/sectoare de detenție în funcție de regimuri și categoriile de persoane condamnate.

3. Pentru anumite categorii de deținuți pot fi create penitenciare specializate: penitenciar pentru femei, penitenciar pentru minori (tineri) și penitenciar-spital.”

Regulile penitenciare europene [5] la fel nu indică asupra unor anumite categorii sau tipuri de penitenciare, ele stabilesc care sunt măsurile de siguranță, exigențele pentru amenajarea spațiilor, criteriile de separare a deținuților, principiile individualizării, alte reguli, clasificarea instituțiilor penitenciare fiind lăsată pe seama statelor membre.

Un indiciu important la care se referă legiuitorul este condiția separării diferitor categorii de deținuți., raportată la categoria de penitenciar. În temeiul art. 205 Cod de executare, în penitenciare se deţin separat:

a) femeile - de bărbaţi;

b) minorii - de adulţi;

c) persoanele aflate sub arest preventiv - de condamnaţi;

d) persoanele condamnate pentru prima dată - de persoanele condamnate care anterior au executat pedeapsa închisorii şi care au antecedente penale nestinse;

e) condamnaţii la pedeapsa detenţiunii pe viaţă - de ceilalţi condamnaţi;

f) condamnaţii pentru săvârşirea infracţiunii cu participaţie - de ceilalţi participanţi la aceeaşi infracţiune;

g) condamnaţii transferaţi în regim iniţial de deţinere în calitate de sancţiune disciplinară - de condamnaţii aflaţi în regim iniţial pentru prima dată;

h) condamnaţii care, în virtutea funcţiilor ocupate anterior, pot fi ameninţaţi cu răzbunarea - de ceilalţi condamnaţi;

i) condamnaţii care beneficiază de dreptul de a se deplasa fără escortă sau însoţire - de ceilalţi condamnaţi.

j) alte forme de separare, dacă siguranța penitenciarului sau secției/sectorului impune acest lucru.

La repartizarea și separarea deținuților se va ține cont de cerințele legate de urmărirea penală, securitate și siguranță, precum și de necesitatea de a oferi regimuri potrivite tuturor deținuților.

Este foarte important să specificăm că, separarea deținuților după categoriile de mai sus nu trebuie sub nici o formă să afecteze drepturile omului, demnitatea umană, iar fiecare perioadă în detenție trebuie să fie gestionată astfel încât să faciliteze reintegrarea persoanelor private de libertate în societatea liberă. Însăși Legea supremă a statului proclamă în art. 1 al. (3), „Republica Moldova este un stat de drept și democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate" [6, art. 1]. Pedepsele și măsurile privative de libertate se execută în condiții care să asigure respectarea demnității umane. Persoanelor deținute le sunt garantate toate drepturile și libertățile, cu excepția acelor care au fost restrânse prin hotărârea instanței de judecată.

Condiții de executare a pedepsei închisorii după tipurile de penitenciare

În fiecare tip de penitenciar există trei regimuri de deținere: regimul inițial, regimul comun și regimul de resocializare. Executarea pedepsei în fiecare dintre regimuri este diferită și depinde de tipul de penitenciar.

Penitenciar de tip deschis

În regim iniţial, condamnaţii se află timp de până la o lună din ziua intrării în penitenciar, luând în calcul toată perioada aflării în detenţie. Condamnaţii care execută pedeapsa în regim iniţial sunt în drept de a se deplasa liber, în intervalul de timp de la deşteptare până la stingere, pe teritoriul penitenciarului în limitele sectorului de detenţie, pot avea asupra lor şi de a utiliza obiecte de valoare şi bani.

În regimul comun, condamnaţii, suplimentar la prevederile supra pot fi antrenaţi la muncă în afara penitenciarului fără supraveghere, pot beneficia de o deplasare de scurtă durată în condiţiile prevăzute de lege.

În regim de resocializare, condamnaţii, suplimentar pot beneficia de dreptul de a locui cu familia într-un spaţiu locativ din apropierea penitenciarului [2, art. 249].

Penitenciar de tip semiînchis

În penitenciarul de tip semiînchis, condamnaţii sunt deţinuţi cu pază şi sub supraveghere permanentă, în modul şi în condiţiile stabilite de Codul de executare și Statutul executării pedepsei de către condamnați.

În regim iniţial, condamnaţii se află timp de până la 3 luni din ziua intrării în penitenciar, luând în calcul toată perioada aflării în detenţie. Persoanele deținute sunt repartizate în încăperi izolate cu cel mult 4 locuri și pot fi antrenaţi la munci care nu necesită ieşire din penitenciar.

În regim comun, suplimentar la prevederile de mai sus, condamnaţii sunt în drept, în intervalul de timp de la deşteptare până la stingere, să se deplaseze liber pe teritoriul penitenciarului în limitele stabilite de administraţia penitenciarului, de asemenea, să fie antrenaţi în munci în afara penitenciarului, cu condiţia asigurării supravegherii permanente.

În regim de resocializare, condamnaţii, suplimentar la prevederile date sunt în drept de a avea asupra lor şi de a utiliza obiecte de valoare şi bani; pot fi antrenaţi la muncă în afara penitenciarului fără supraveghere; pot beneficia de o deplasare de scurtă durată în condiţiile legii.

În regim comun și în regim de resocializare, condamnaţii pot fi antrenaţi în munci în afara penitenciarului dacă dispun de dreptul de deplasare fără escortă sau însoţire [2, art. 250].

După adoptarea Codului contravențional, a fost instituită sancțiunea arestului contravențional. Aceasta se execută în condițiile prevăzute pentru penitenciarele de tip semiînchis sau, după caz, de tip deschis, având în vedere gradul de pericol social al faptei comise. De aceea, art. 250 Cod de executare ar trebui modificat și completat cu particularitățile executării sancțiunii arestului contravențional.

Penitenciar de tip închis

În penitenciarul de tip închis, condamnaţii sunt deţinuţi cu pază şi sub supraveghere permanentă, potrivit regulilor de siguranță penitenciară.

În regim iniţial, condamnaţii se află timp de până la 6 luni din ziua intrării în penitenciar, luând în calcul toată perioada aflării în detenţie. Condamnaţii sunt repartizaţi în încăperi izolate cu cel mult 2 locuri; pot fi antrenaţi la munci care nu necesită ieşire din penitenciar.

În regim comun, condamnaţii sunt repartizaţi în încăperi izolate cu cel mult 4 locuri; pot fi antrenaţi la

munci care nu necesită ieşire din penitenciar, precum şi în munci în afara penitenciarului, cu condiţia asigurării pazei şi supravegherii permanente; se pot deplasa liber în zona locativă şi în încăperile de uz comun ale secţiei cu regim comun în intervalul de timp de la deşteptare până la stingere.

În regim de resocializare, condamnaţii sunt în drept să se deplaseze liber pe teritoriul penitenciarului în limitele stabilite de administraţia penitenciarului, de asemenea, să fie antrenaţi în munci în afara penitenciarului, cu condiţia asigurării supravegherii permanente.

În regim comun şi în regim de resocializare, condamnaţii pot fi antrenaţi în munci în afara penitenciarului dacă dispun de dreptul de deplasare fără escortă sau însoţire, în condiţiile prevăzute la Codul de executare [2, art. 251].

Centrele de detenţie pentru minori şi tineri

Condamnaţii în vârstă de până la 18 ani execută pedeapsa în Centre de detenţie pentru minori şi tineri în modul şi în condiţiile stabilite de lege. Condamnaţii care nu au împlinit vârsta de 18 ani pot executa pedeapsa şi în sectoare separate ale penitenciarelor pentru adulţi, însă în condiţiile centrului de detenţie pentru minori şi tineri.

Condamnaţii minori sunt deţinuţi separat de condamnaţii adulţi.

Condamnaţilor minori li se asigură o raţie alimentară suplimentară. Ei au dreptul de a procura nelimitat produse alimentare folosind banii de pe contul lor de peculiu.

Regimul de deţinere în centrul de detenţie pentru minori şi tineri corespunde regimului stabilit pentru penitenciarul de tip semiînchis, cu excepţiile prevăzute de lege.

Condamnatul minor poate beneficia:

a) în regim iniţial - de o întrevedere de scurtă durată o dată în lună şi de o întrevedere de lungă durată o dată în trimestru;

b) în regim comun - de o întrevedere de scurtă durată o dată în săptămână şi de o întrevedere de lungă durată o dată în două luni;

c) în regim de resocializare - de o întrevedere de scurtă durată o dată în săptămână, cu dreptul de a se deplasa în afara penitenciarului însoţit de reprezentantul său legal, şi la o întrevedere de lungă durată o dată în două luni, cu dreptul de a locui împreună cu familia într-un spaţiu locativ separat pe teritoriul penitenciarului sau în apropierea lui.

La împlinirea vârstei de 18 ani, comisia înfiinţată în penitenciar hotărăşte asupra oportunităţii executării în continuare a pedepsei de către condamnat în centrul de detenţie pentru minori şi tineri până la atingerea vârstei de 23 de ani.

În temeiul hotărârii comisiei, administraţia penitenciarului adresează instanţei de judecată un demers privind transferarea condamnatului într-un alt penitenciar sau lăsarea lui în acelaşi penitenciar [2, ar. 252-254].

Penitenciarele pentru femei

Femeile condamnate execută pedeapsa în penitenciare pentru femei sau în sectoare separate ale penitenciarelor pentru bărbaţi, însă în condiţiile penitenciarului pentru femei. Persoanele de sex feminin care nu au ajuns la majorat execută pedeapsa în condiţiile centrului de detenţie pentru minori şi tineri.

Regimul de deţinere în penitenciarul pentru femei corespunde regimului stabilit pentru penitenciarul de tip deschis, de tip semiînchis sau de tip închis, în conformitate cu prevederile art.72 al. (2), (3) şi (4) din Codul penal, cu regimurile menționate mai sus.

Femeile gravide şi mamele care au cu ele copii nu pot fi deţinute în condiţiile penitenciarului de tip închis. În penitenciare se amenajează încăperi speciale pentru îngrijirea femeilor gravide şi creşe pentru copii. Mamele cu copii își pot păstra copiii născuți până la împlinirea vârstei de 3 ani, cu posibilitatea prelungirii suplimentare cu încă 6 luni, după care copilul este transmis rudelor sau autorităților tutelare [2, art. 256].

Detenţiunea pe viaţă

Cea mai severă pedeapsă penală în Republica Moldova este detenţiunea pe viaţă. Astfel, particularităţile executării acestei pedepse reprezintă un grad ridicat de severitate.

Detenţiunea pe viaţă constă în izolarea condamnaţilor de ceilalţi condamnaţi, într-un sector specializat al penitenciarelor de tip închis.

Pedeapsa detenţiunii pe viaţă se execută în trei regimuri de deţinere: iniţial, comun şi înlesnit.

Condamnaţii execută pedeapsa detenţiunii pe viaţă în încăperi izolate, sub o permanentă supraveghere vizuală şi/sau electronică. La solicitarea condamnatului sau în alte situaţii necesare la apariţia pericolului pentru securitatea personală a condamnatului ori în scopul prevenirii unor noi infracţiuni sau conform indicaţiilor medicale, prin decizia motivată a şefului penitenciarului, condamnatul poate fi deţinut în cameră de unul singur.

În regim iniţial, condamnatul la detenţiune pe viaţă se află timp de 10 ani din ziua intrării în penitenciar. În funcţie de personalitatea, comportamentul condamnatului şi gradul de pericol posibil din partea acestuia, termenul menţionat poate fi redus, cu transferarea condamnatului în regim comun, prin decizia directorului Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor, luată în temeiul hotărârii comisiei înfiinţate în penitenciar.

Condamnaţii la detenţiune pe viaţă: sunt repartizaţi în încăperi izolate cu cel mult 2 locuri; pot fi antrenaţi la munci care nu necesită ieşirea din camerele de detenţie; beneficiază de dreptul la plimbări zilnice cu o durată de până la 2 ore, într-un loc special amenajat.

În regim comun, condamnaţii la detenţiune pe viaţă: sunt repartizaţi în încăperi izolate cu cel mult patru locuri; pot fi antrenaţi la munci care nu necesită ieşire din sectorul de deţinere sau în ateliere special amenajate în acest scop, cu condiţia asigurării supravegherii permanente, în funcţie de existenţa locurilor de muncă şi condiţiile detenţiei; beneficiază de dreptul la plimbări zilnice de până la 3 ore; au dreptul la întrevederi de lungă durată în condiţiile stabilite pentru persoanele condamnate.

Transferul condamnatului la detenţiune pe viaţă din regim comun în regim înlesnit se efectuează la momentul executării efective a termenului pedepsei, care îi dă posibilitatea solicitării liberării condiţionate de pedeapsă înainte de termen în condiţiile art. 91 alin. (5) din Codul penal. În regim înlesnit, condamnaţii pot avea întâlniri nelimitate cu colaboratorii serviciului de probaţiune care îşi desfăşoară activitatea în raza teritorială a instituţiei penitenciare şi beneficiază de dreptul la o întrevedere de lungă durată pe trimestru [2, art. art. 257-257[1]]. Până în prezent nu există un mecanism viabil de liberare înainte de termen a deținuților pe viață, dar nici instanțele judecătorești nu își asumă responsabilitatea liberării, în pofida faptului că există persoane deținute care întrunesc condițiile prevăzute de Codul penal.

Având în vedere necesitățile gospodărești ale penitenciarelor, unele categorii de deținuți pot fi lăsați să-și execute pedeapsa în sectoarele de deservire ale penitenciarelor, inclusiv în izolatoarele de urmărire penală. În acest sens, trebuie îndeplinite următoarele condiții:

- acordul scris al deținutului;
- stabilirea executării pedepsei într-un penitenciar de tip semiînchis;
- persoane condamnate pentru prima dată la pedeapsa închisorii pe un termen de până la 7 ani, cu executarea pedepsei într-un penitenciar de tip închis.

Informațiile menționate supra reprezintă prezentarea generală a particularităților fiecărui regim din instituțiile penitenciare, reieșind din prevederile Codului de executare și Statutului executării pedepsei de către condamnați. Este o clasificare paradigmatică mult prea complicată pentru un sistem penitenciar care timp de 30 de ani este într-o continuă reformă și unde investițiile, cu regret, nu au fost dintre cele mai motivate, inclusiv sub aspectul infrastructurii și condițiilor de separare.

Ideea care și-a propus-o legiuitorul de la început a fost să diversifice regimurile după tipurile de penitenciare, astfel încât să poată fi asigurată detenția sigură, repartizată pe categorii și cu etape distincte de resocializare.

Deţinutul este limitat de libertate fizic şi juridic prin executarea pedepsei într-o instituţie, în care, pe lângă suferinţa cauzată de pierderea libertăţii, este obligat să respecte și normativele de executare a pedepsei privind ordinea şi securitatea penitenciară, să respecte disciplina interioară, alte reguli impuse de lege.

Însăși executarea pedepsei închisorii presupune un regim de viață mai neobișnuit, denumit „regim penitenciar", care stabilește un șir de drepturi și obligațiuni, reguli de viață, activități de resocializare, de la intrarea în penitenciar pentru perioada detenției și până la eliberare. Astfel, regimul penitenciar nu se limitează la izolarea persoanei de restul comunității, ci reprezintă un complex de măsuri aplicate față de persoanele în privința cărora există o sentință de condamnare a instanței de judecată. Aici se include regimul zilei, de la deșteptare până la stingere, activitățile educative, munca deținuților, activitățile psiho-sociale.

Regimul penitenciar presupune și măsurile de menținere a ordinii și disciplinei penitenciare, astfel încât prin acestea să fie asigurată securitatea deținuților, siguranța personalului penitenciar, întreținerea clădirilor

și spațiilor de regim, monitorizarea conduitei, condițiile detenției, alte măsuri care trebuie să împiedice actele de indisciplină.

Disciplina condamnaților este mijlocul de formare, resocializare a lor. Regulile de disciplină sunt stabilite de personalul penitenciar și de autoritățile centrale care asigură punerea în executare a pedepsei închisorii (Administrația Națională a Penitenciarelor a Ministerului Justiției). Acestea de obicei sunt reguli impuse, deseori acceptate cu greu de persoanele deținute, în scopul menținerii ordinii și disciplinei. Pentru nerespectarea regulilor, legea execuțional-penală prevede răspunderea disciplinară, modalitate specială de răspundere (avertismentul; suspendarea dreptului la colete, pachete cu provizii şi banderole, cu excepţia bunurilor necesare pentru igiena individuală şi asistenţă medicală, pe un termen de cel mult 2 luni; suspendarea dreptului la întrevederi de scurtă şi de lungă durată, pe un termen de cel mult 3 luni; interdicţia de a locui în afara teritoriului penitenciarului, în cazul condamnatului care beneficiază de dreptul de a se deplasa fără escortă sau însoţire; izolarea disciplinară; transferarea condamnatului din regimul de resocializare sau, în cazul condamnatului la detenţiune pe viaţă, din regimul înlesnit în regimul comun de deţinere; transferarea condamnatului în regim iniţial), sau după caz, răspunderea civilă, contravențională sau penală.

Revenind la regimurile penitenciare, inițial, comun și resocializare, constatăm o identificare a lor într-o ordine descrescătoare de severitate, având în vedere particularitățile fiecărui regim. Ele se diferențiază în raport cu gradul de limitare a libertăţii de mişcare a persoanelor condamnate, modul de acordare a drepturilor şi de desfăşurare a activităţilor, precum şi cu condiţiile de detenţie.

Art. 219 al. (4) Cod de executare prevede că, transferarea condamnatului dintr-un regim de deţinere într-un alt regim de deţinere, în cadrul aceluiaşi penitenciar, se efectuează în temeiul hotărârii comisiei înfiinţate în penitenciar, din a cărei componenţă fac parte reprezentanţi ai administraţiei penitenciarului, ai autorităţii administraţiei publice locale, ai asociaţiilor obşteşti, specialişti în domeniul psihologiei şi, după caz, alte persoane. În cazul minorilor, în comisie vor fi incluşi şi reprezentanţi ai autorităţii tutelare [2, art. 219]. Dacă la prima vedere pare a fi totul clar, evidențiind competența comisiei penitenciare la transferul dintr-un regim în altul, însă de fapt această competență este mai mult una formală, fără a ține cont de punctul de vedere al membrilor comisiei. Legiuitorul prevede pentru regimul inițial din fiecare tip de penitenciar un termen fix de executare a pedepsei, astfel la împlinirea termenului volens nolens condamnatul va fi transferat în regimul comun, adică vrea sau nu vrea comisia. Totodată, legiuitorul nu prevede o modalitate de prelungire a termenului de aflare în regimul inițial, decât în cazul în care condamnatului i-a fost aplicată sancțiunea disciplinară „transferul în regim inițial”. Astfel, rolul comisiei penitenciare este practic nul în raport cu transferul condamnatului dintr-un regim în altul.

În aceeași ipostază apare regula transferului la regimul de resocializare. Art. 282 al. (1) Cod de executare prevede, în cazul eliberării condiţionate înainte de termen, în scopul pregătirii pentru eliberare, cu cel puţin 6 luni înainte de expirarea termenului de executare a pedepsei închisorii, condamnaţii care îşi execută pedeapsa în regim comun şi care nu au sancţiuni disciplinare nestinse sunt transferaţi în regim de resocializare [2, art. 282]. Și în acest caz legiuitorul stabilește expres condițiile pentru transferul deținuților la regimul de resocializare: să nu aibă sancțiuni nestinse și termenul împlinit. Care atunci e rolul comisiei penitenciarului? Doar să constate îndeplinirea acestor două condiții.

Din descrierea particularităților pentru fiecare regim în parte reiese că, în regimul inițial persoana se va afla trei, șase sau nouă luni, în funcție de tipul penitenciarului și va executa pedeapsa în încăperi de tip celulă. Restul populației penitenciare, la regimul comun sau resocializare, în penitenciarele de tip închis și semiînchis, va executa pedeapsa în spații dormitoare de tip comun – baracă – și au practic libertatea de mișcare neîngrădită în interiorul zonei locative. Infrastructura învechită a penitenciarelor moștenită din imperiul sovietic nu permite diferențierea reală a tipurilor de penitenciare închis de semiînchis, la regimurile comun și resocializare.

În pofida faptului că reglementările respective au fost criticate în repetate rânduri, inclusiv în cadrul recomandărilor proiectului „Twinning” desfăşurat în cadrul sistemului penitenciar între 2009-2010 - „Susţinerea Reformării Sistemului Instituţiilor Penitenciare şi a Reformei Penale în Republica Moldova”, până în prezent au rămas fără modificări, cu toate că respectarea exactă a acestora poate să ducă până la absurd

atunci când în unicul penitenciar pentru femei din Republica Moldova (Penitenciarul nr. 7-Rusca) urmează a fi create cel puţin 12 sectoare distincte de detenţie corespunzătoare fiecărui tip de penitenciar şi regim de detenţie (iniţial, comun şi de resocializare pentru fiecare tip).

Toate aceste confuzii apărute în legătură cu regimurile de executare după tipul de penitenciar nu fac altceva decât să complice situația persoanelor deținute, dar și munca personalului care pune în executare pedeapsa închisorii. Din punct de vedere practic, imposibilitatea diferențierii acestor regimuri după tipul de penitenciar consolidează dezvoltarea unui flagel sensibil al penitenciarelor – subcultura criminală. În sistemul de detenție după modelul „baracuri", și libertatea de deplasare pe teritoriu a deținuților face imposibilă separarea lor după categorii. Astăzi, într-un „barac" se dețin de la două până la patruzeci de persoane, care pe timpul nopții practic sunt lăsați fără supraveghere și face să se mențină forța organizațiilor colective criminale, care pot provoca tot felul de dezordini. Spații disponibile pentru deținerea separată pe motive de siguranță sunt doar la sectoarele cu regim inițial, de tip celulă, unde deplasarea este restricționată. Astfel, separarea deținutului pe motive de siguranță nu face altceva decât să defavorizeze condițiile de detenție, să încalce drepturile pentru detenția în regimul comun, pentru că de fapt el trebuie să execute pedeapsa în regimul comun, în acele condiții prevăzute pentru regimul inițial. Protecția de care trebuie să beneficieze un deținut aflat în siguranță determină efectul diametral opus, plasarea în condiții mai defavorizate, ceea ce este inacceptabil pentru un sistem de executare bazat pe respectarea drepturilor omului. Iar răspunsul autorităților penitenciare rămâne standard: „nu avem alte condiții". Fără o supraveghere de calitate și un regim bine pus la punct nu poți niciodată să asiguri separarea deținuților pe categorii.

Până la 1991, sistemul penitenciar din Republica Moldova aparținea sistemului de executare a pedepselor al Uniunii Sovietice, iar dislocarea instituțiilor de detenție pe teritoriul țării noastre avea o singură menire – educarea prin muncă. Deținuții munceau în trei schimburi la atelierele de producere de pe teritoriul penitenciarelor, corespunzător alte activități nu aveau, și nici timp pentru ilegalități și indisciplină nu le rămânea. Excepție făceau izolatoarele de urmărire penală, destinate deținerii persoanelor arestate preventiv sau a celor aflate sub urmărire penală. După 1991, infrastructura nu s-a schimbat, fără mari investiții, decât lucrări de mentenanță și de întreținere a clădirilor și spațiilor penitenciarelor.

Măsurile de resocializare și reintegrare în comunitate sunt aplicate, în mare parte, în ultimele șase luni ale termenului de executare a pedepsei, când condamnatul ar trebui transferat în regimul de resocializare, după cum am scris mai sus, în condițiile prevăzute de lege.

În continuarea demersului științific, potrivit Regulii nr. 4.1 din Ansamblul de Reguli Minime pentru Tratamentul Deţinuţilor (Regulile Nelson Mandela), scopul sentinței privative de libertate sau ale măsurilor similare care privează o persoană de libertate sunt, în primul rând, de a proteja societatea de infracțiuni și de a reduce recidivismul. Scopul dat pot fi atins doar dacă perioada de detenție este aplicată pentru a asigura, în măsura posibilă, reintegrarea unor atare persoane în societate după eliberare, astfel încât ele să ducă un mod de viață în conformitate cu legea și să se poată întreține [7, Regula nr. 4.1].

Codul penal al Republicii Moldova prevede în art. 72 al. (7) că, schimbarea categoriei penitenciarului se efectuează de către instanţa de judecată în corespundere cu legislaţia [1, art. 72]. De fapt, această normă nu s-a aplicat niciodată în practică și nu există claritate în ce condiții ar fi posibilă schimbarea categoriei penitenciarului. La rândul său, art. 385 al. (1) pct. 9) din Codul de procedură penală stabilește că, tipul instituției în care urmează a fi executată pedeapsa este stabilit prin hotărârea instanței de judecată. Astfel, judecătorul este acea persoană care își ia asupra sa responsabilitatea nu doar pentru individualizarea pedepsei penale, ci și pentru individualizarea executării acesteia. Iar, în calitate de criterii de stabilire a tipului de penitenciar sunt: termenul pedepsei, sexul persoanei și vârsta (minori). Constatăm că, legiuitorul a trecut cu vederea un criteriu fundamental de stabilire a executării pedepsei – individualizarea – după: natura faptei, profilul făptuitorului, atitudinea, conduita post-infracțională, riscurile.

Principiul individualizării executării pedepsei presupune luarea în considerare a caracteristicilor personalității condamnaților, nevoile și riscurile specifice și reflectarea acestora în planul individual de executare a pedepsei [2, Regula nr. 3]. Este puțin probabil că aceste particularități vor fi luate în considerare la stabilirea executării pedepsei de instanța de judecată, deoarece presupune implicare multidisciplinară a specialiștilor psihologi, asistenți sociali, educatori, siguranța deținerii și regim penitenciar. Corespunzător,

aceste competențe de stabilire a tipului de penitenciar trebuie atribuite personalului specializat al penitenciarelor. Astfel, instanța de judecată va aprecia care este pedeapsa, iar stabilirea tipului/categoriei penitenciarului trebuie să rămână pe seama personalului penitenciar.

Astfel, prevederile art. 72 al. (7) din Codul penal urmează a fi modificate și completate într-o redacție nouă, după cum urmează: „stabilirea și schimbarea tipului de penitenciar se efectuează de personalul specializat al instituției penitenciare, în baza evaluării preliminare a deținutului”, iar art. 385 al. (1) pct. 9 din Codul de procedură penală urmează a fi exclus.

În aspect comparativ, la nivelul statelor occidentale stabilirea tipului de penitenciar este în mare parte de competența administrației penitenciare (de exemplu, Germania, Austria, Țările de Jos, Norvegia), doar în câteva dintre state tipul de penitenciar este determinat de instanța de judecată (de exemplu, Lituania), iar în unele țări funcționează sistemul combinat, când instanța decide unde va executa pedeapsa deținutul în regimul inițial și administrația penitenciară decide ulterior asupra executării de mai departe a pedepsei (de exemplu, România). La prima vedere, pare a fi o opțiune bună și sistemul combinat de repartizare a condamnaților pentru executarea pedepsei, doar că nu este pe deplin justificată necesitatea stabilirii anume de instanța de judecată a locului regimului închis (inițial), după care criterii se determină și dacă există o evaluare presentențială a deținutului. Este important să apreciem corect încă de la etapa inițială modul de executare a pedepsei, nevoile condamnatului, personalitatea acestuia, pentru planificarea eficientă a executării pedepsei.

Nu putem trece cu vederea rolul angajaților care interacționează zilnic cu condamnații, care le cunosc problemele, riscurile, nevoile, ei pot să-i evalueze în rezultatul activităților care le desfășoară, propunând regimuri motivaționale de executare a pedepsei. Anume personalul penitenciar cunoaște cel mai bine deținuții și poate înainta propuneri fundamentate pe evaluare cu privire la schimbarea tipului de penitenciar sau regimului de deținere, după caz. Mai mult, la depunere, deținuții sunt evaluați inițial, fiindu-le identificate preliminar nevoile, acțiunile planificate și periodic personalul specializat monitorizează gradul de evoluție a schimbărilor lui în detenție. Planificarea executării pedepsei este un proces continuu, care se adaptează periodic la evoluțiile schimbărilor de comportament, de personalitate. În ansamblu, personalul poate folosi metoda „sistemului progresiv de executare a pedepsei” pentru a asigura o reinserție cât mai reușită în comunitate, metodă despre care vom scrie mai jos.

În raportul său către Guvernul Republicii Moldova, Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și Tratamentelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT) a specificat că autoritatea judecătorească trebuie să stabilească durata corespunzătoare a pedepsei pentru o anumită infracțiune, pe când angajații sistemului penitenciar trebuie să fie responsabili pentru determinarea regimului de detenție în baza criteriilor oficial aprobate și evaluărilor individuale ale deținuților [9].

În prezent, legea penală limitează drastic individualizarea modului de executare a pedepsei, nu permite clasificarea deținuților în funcție de nivelul de risc și nu prevede revizuirea tipului de penitenciar sau regim (nivelului de siguranță) stabilit în sentință, ceea ce împiedică gestionarea eficientă şi flexibilă a deţinuţilor de către sistemul administrației penitenciare.

Prin modalitatea în care este definită executarea pedepsei închisorii se formează percepția oamenilor despre scopul și funcțiile pedepsei, despre persoana condamnată, despre perspectivele de reinserție socială. De la o epocă la alta, observăm că anume sistemul de executare a pedepselor, chiar și în cele mai dezvoltate țări, se schimbă foarte lent, este ultima schimbare care are loc într-un stat. Furia socială colectivă asupra persoanelor care au comis crime, dinamica dreptului represiv trebuie aduse de la o intensitate ridicată la o intensitate medie, iar emoțiile, tendințele înrădăcinate de zeci de ani trebuie temperate și readuse în albia drepturilor omului. Pedeapsa cu închisoarea privează persoana de libertate, dar nu și de celelalte drepturi: la viață, sănătate, condiții de trai, la educație, altele.

În **CONCLUZIE**, urmare a analizei informației prezentate supra, susținem următoarele:

1. Persoanelor deținute în penitenciare le sunt garantate drepturile și libertățile, cu excepția acelor care au fost restrânse prin hotărârea instanței de judecată.

2. Scopul sentinței privative de libertate sau ale măsurilor similare care privează o persoană de libertate sunt, în primul rând, de a proteja societatea de infracțiuni și de a reduce recidivismul, de a schimba conduita făptuitorului. Scopul dat poate fi atins doar dacă perioada de detenție este aplicată pentru a asigura,

în măsura posibilă, reintegrarea unor atare persoane în societate după eliberare, astfel încât ele să ducă un mod de viață în conformitate cu legea și să se poată întreține.

3. Legea penală și execuțional-penală stabilește clasificarea penitenciarelor în Republica Moldova: de tip deschis, de tip semiînchis, de tip închis, centre de detenţie pentru minori şi tineri, penitenciare pentru femei, case de arest, spitale penitenciare, una confuză și dezorganizată în condițiile actuale, care urgent trebuie revizuită.

4. Principiul individualizării executării pedepsei presupune luarea în considerare a caracteristicilor personale ale condamnaților, nevoile și riscurile specifice și reflectarea acestora în planul individual de executare a pedepsei.

5. Regimul penitenciar stabilește un complex de măsuri, drepturi și obligațiuni, de la intrarea în penitenciar pentru perioada detenției și până la eliberare, inclusiv măsuri de menținere a ordinii și a disciplinei penitenciare, astfel încât prin acestea să fie asigurată siguranța deținuților și siguranța personalului din penitenciare, reintegrarea socială a persoanelor.

6. Autoritatea judecătorească trebuie să stabilească durata pedepsei pentru o anumită infracțiune, iar angajații sistemului penitenciar trebuie să fie responsabili pentru determinarea regimului de detenție în baza criteriilor oficial aprobate și evaluărilor individuale ale deținuților.

În rezultatul investigațiilor realizate se înaintează următoarele **RECOMANDĂRI:**

1. Modificarea art. 72 al. (1) Cod penal și art. 197 al. (1) Cod de executare, prin redefinirea clasificatorului de penitenciare într-o formulă mai simplificată, cu atribuirea prerogativelor de stabilire a tipurilor de penitenciare către Administrația Națională a Penitenciarelor, Ministerul Justiției. Totodată, se recomandă modificarea și completarea conținutului art. 72 al. (7) Cod penal în redacție nouă, după cum urmează: „stabilirea și schimbarea tipului de penitenciar se efectuează de către personalul specializat al instituției penitenciare, în baza evaluării preliminare a deținutului", iar art. 385 al. (1) pct. 9 din Codul de procedură penală urmează a fi exclus.

2. Modificarea și completarea art. 250 Cod de executare cu particularitățile executării sancțiunii arestului contravențional.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat la 18.04.2022. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 128-129 din 13.09.2002. Republicat în Monitorul Oficial Nr. 72-74 din 14.04.2009.
2. Codul de executare al Republicii Moldova, adoptat la 24.12.2004. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 34-35 din 03.03.2005. Republicat în Monitorul Oficial Nr. 214-220 din 05.11.2010.
3. Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 583 din 26.05.2006. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 91-94 din 16.06.2006.
4. Ordinul Ministrului Justiției nr. 150 din 10.06.2022, privind stabilirea tipurilor de penitenciare, sectoarelor de detenție create în cadrul acestora și capacității de deținere pentru fiecare instituție.
5. Regulile penitenciare europene (REC 2006)2, adoptate de Comitetul de Miniștri ai Consiliului Europei la 11.01.2006, în timpul celei de-a 952-a reuniuni a Miniștrilor Delegați.[Accesat la 15.12.2022] Disponibil: https://rm.coe.int/16804c8d9a
6. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 1 din 12.08.1994. Republicată în Monitorul Oficial Nr. 78 din 29.03.2016.
7. Ansamblul de Reguli minime ale ONU pentru tratamentul deținuților, adoptate prin Rezoluția Adunării Generale din 17.12.2015. [Accesat la 20.12.2022] Disponibil: https://avp.ro/wp-content/uploads/2020/07/ansamblu_reguli_mnp.pdf
8. Recomandarea Rec(2003) 23 a Comitetului de Miniștri al CE către statele membre privind managementul de către administrația penitenciară a condamnaților pe viață și a celor pe termen lung. [Accesat la 20.12.2022] Disponibil: https://rm.coe.int/romanian-compendium-2015/16806ab9b7
9. Raportul către Guvernul Republicii Moldova privind vizita efectuată în Republica Moldova de către Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și Tratamentelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT) din 14-25 septembrie 2015. [Accesat la 21.12.2022] Disponibil: https://rm.coe.int/16806975da

10. Strategia de dezvoltare a sistemului penitenciar pentru anii 2016-2020 şi a Planului de acţiuni privind implementarea acesteia, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 1462 din 30.12.2016. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 50-59 din 17.02.2017.
11. Hotărârea Guvernului Nr. 872 din 14.12.2022 pentru modificarea Hotărârii Guvernului nr. 437/2018 cu privire la organizarea și funcționarea Administrației Naționale a Penitenciarelor. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 401 din 15.12.2022.
12. Dobrica Petronel. *Progresivitatea sociabilității în două sisteme penale. Instituția regimului progresiv de executare a pedepsei cu închisoarea*. În: Sociologie Românească, volumul VIII, Nr. 1, 2010, pp. 27-39.

Articolul a fost elaborat în contextul Proiectului Instituțional ”Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică ”Drept Public Comparat și e-Guvernare”, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova
(cifrul proiectului - 20.80009.1606.15)

Date despe autor:
Oleg PANTEA**,** dr. conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova
Email: panteaoleg@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8790-5472

Prezentat la 19.01.2023